

ГАЛУШКО А. В.,
аспірант кафедри кримінального процесу
(Національний університет «Одеська
юридична академія»)

УДК 343.148(477)

ЕКСПЕРТ ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються різні точки зору щодо неоднозначного визначення поняття та вимог до експерта як учасника кримінального провадження. Аналізується теоретичний аспект процесуального статусу експерта у кримінальному провадженні. Розглядаються підстави та види відповідальності експерта як учасника кримінального провадження. Сформульовано визначення поняття експерта як учасника кримінального провадження з урахуванням його правосуб'єктності.

Ключові слова: учасники кримінального провадження, експерт, кримінальне провадження, процесуальний статус експерта, відповідальність експерта.

В статье рассматриваются различные точки зрения относительно неоднозначного определения понятия и требований к эксперту как участнику уголовного производства. Анализируется теоретический аспект процессуального статуса эксперта в уголовном производстве. Рассматриваются основания и виды ответственности эксперта, как участника уголовного судопроизводства. Сформулировано определение понятия эксперта как участника уголовного судопроизводства с учетом его правосубъектности.

Ключевые слова: участники уголовного судопроизводства, эксперт, уголовное производство, процессуальный статус эксперта, ответственность эксперта.

The article deals with different points of view regarding the ambiguous definition of the concept and requirements of an expert as a participant in criminal proceedings. The theoretical aspect of the procedural status of an expert in criminal proceedings is analyzed. The grounds and types of responsibility of an expert as a participant in criminal proceedings are considered. The definition of the concept of an expert as a participant in criminal proceedings is formulated taking into account his legal personality.

Key words: participants in criminal proceedings, expert, criminal proceedings, procedural status of expert, expert's responsibility.

Вступ. Експерт відіграє допоміжну роль у кримінальному провадженні, його участь суттєво впливає на можливості сторін кримінального провадження при збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Варто зауважити, що додатково потребують дослідженню поняття та вимоги до експерта, його процесуальний статус.

Тому актуальним сьогодні є визначення поняття, процесуального статусу, ролі та відповідальності експерта як учасника кримінального провадження.

До проблем визначення поняття та процесуального статусу експерта як учасника кримінального провадження зверталися такі науковці, як К. К. Абакиров, Ю. П. Аленін, В. Д. Арсеньєв, В. Д. Басай, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, А. В. Дудич, В. П. Колмаков, В. Т. Нор, М. В. Салтєвський, М. Я. Сегай, М. С. Строгович, Л. Д. Удалова, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило, та інші.

Разом з цим, на даний час існує проблема єдиного уніфікованого визначення експерта як учасника кримінального провадження у юридичній літературі.

Постановка завдання. Мета статті полягає у формуванні цілісного теоретичного уявлення щодо поняття експерта у сучасному кримінальному провадженні та його процесуального статусу як учасника кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. У кримінальному провадженні беруть участь особи, які за своїм об'ємом правосуб'єктності, інтересами є досить різноманітними та які об'єднані загальним найменуванням «учасники кримінального провадження» (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України) [1, с.112].

Відповідно до глави 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) до інших учасників кримінального провадження відносяться: заявник, цивільний позивач і відповідач та їх представники, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, свідок, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник [2, с. 18].

Так, серед інших учасників кримінального провадження необхідно виділити експерта – особу, яка володіє спеціальними знаннями і за допомогою яких більш ефективно здійснюється дослідження доказів і обставин події, яка розслідується.

Категорія «експерт» походить від латинського “expertus”, що означає “ex” – зовні, за межами, а “peritus” характеризується як – перевірений, випробуваний, досвідчений, майстерний чи кваліфікований.

В. Б. Романюк дає таке пояснення категорії «експерта»: експерт – це особа, яка володіє певними спеціальними знаннями, досвідом та навичками і залучається суб'єктом розслідування, коли за її допомогою необхідно провести конструктивне та всебічне наукове дослідження й аналіз зібраних матеріалів та об'єктів для відповідних висновків з обґрунтованими відповідями на питання, які мають значення для правильного вирішення справи» [3, с. 163].

У юридичній енциклопедії за редакцією Ю. С. Шемшученка термін «експерт» визначається як – компетентна особа, яка має відповідну освіту, кваліфікацію, науковий або практичний досвід, володіє спеціальними знаннями тощо [4, с. 332]. Дещо змістовніше тлумачить поняття «експерт» Українська Радянська енциклопедія, у якій це «...досвідчена, випробувана, тобто компетентна особа, яка має відповідну освіту, кваліфікацію, науковий та практичний досвід, володіє спеціальними знаннями тощо. Така особа може залучатися до експертної роботи як тимчасово з метою вирішення конкретної проблеми, так і на постійній основі». Тлумачний словник юридичних термінів за редакцією В. Г. Гончаренко визначає поняття експерта як особу, що володіє спеціальними знаннями й залучається в установленому порядку для проведення експертизи [5, с. 542].

У порівнянні з зазначеним, найбільш широке та влучне визначення поняття «експерт» дає ч. 1 ст. 69 КПК України, яка визначає експерта як особу, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи, і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ та процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Крім того, КПК України передбачено, що експерт несе відповідальність, встановлену законом.

Отже, чинний КПК України визначає не тільки вимоги до експерта як особи, яка володіє спеціальними знаннями, а також відображає елементи його процесуального статусу, а саме: права, обов'язки, відповідальність.

У деяких постановках Кабінету Міністрів України містяться окремі визначення щодо поняття експерта, стосовно окремих видів діяльності, пов'язаних з оцінкою. Так, у Постанові Кабінету Міністрів України від 22.07.1998 року № 1114 «Про затвердження Методики оцінки вартості майна під час приватизації» експерт визначається як юридична особа, яка відповідно до угоди, укладеної з Фондом державного майна, має право на проведення

експертної оцінки майна [6], або це висококваліфікований спеціаліст, який має вищу освіту, відповідну кваліфікацію і професійні знання з питань, що досліджуються, виконує службові обов'язки, пов'язані з провадженням діяльності у відповідній галузі безпосередньо проводить експертизу та несе персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість висновків відповідно до завдання на проведення експертизи (Постанова Кабінету Міністрів від 15.07.1997 року № 767 «Про затвердження Положення про порядок проведення експертизи у галузі державного експортного контролю») [7].

Виходячи з визначення поняття «експерт», яке надано у ч. 1 ст. 69 КПК України, можна виділити основні ознаки, що властиві такій особі, а саме:

– це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та які нею були надбані у результаті спеціальної освітньої підготовки та професійного досвіду. Спеціальні знання набуваються у процесі навчання і практичної діяльності за певною спеціальністю (фахом) [8, с. 109]. Відповідно до ст. 10 закону України «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче за спеціаліста, пройшли відповідну підготовку у спеціалізованих установах Міністерства юстиції України та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [9]. До спеціальних знань не належать юридичні знання, за винятком знань із криміналістичної техніки, що можуть використовуватися при проведенні криміналістичних експертиз [10, с. 218];

– це особа, яка має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 року на проведення експертизи у процесі кримінального провадження. Слід зазначити, що терміни «експертизи (експерт) у кримінальному провадженні» і «судові експертизи (судовий експерт)», що вживаються відповідно у текстах КПК України і Закону України «Про судову експертизу» за змістом ідентичні. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», експертами можуть бути працівники державних спеціалізованих судово-експертних установ Міністерства юстиції, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства оборони, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України. Проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз здійснюється виключно державними експертними установами. Професійні судові експерти, незалежно від місця їх постійної роботи, повинні бути атестовані й включені до Державного реєстру атестованих судових експертів (ст. 9 Закону). Для проведення інших видів судових експертиз можуть залучатися фахівці з відповідних галузей знань, які не працюють у державних експертних установах, не атестовані і не внесені до державного Реєстру атестованих судових експертів (ч. 4 ст. 7 і ч. 2 ст. 9 Закону) [9]. До таких фахівців, наприклад, можна віднести мистецтвознавця, який може підтвердити автентичність картини;

– це особа, якій за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду повинна відповідно до положень КПК України провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та зробити висновок з поставлених питань у межах спеціальних знань;

– це особа, яка відповідно до Закону України «Про судову експертизу» повинна провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок у встановленій формі;

– це особа, яка за свідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків несе відповідальність, встановлену законом.

Проаналізувавши визначення поняття та ознаки експерта як учасника кримінального провадження можна зробити висновок, що експерт – це учасник кримінального провадження, який відіграє допоміжну роль у кримінальному процесі, не зацікавлений у результатах провадження, не має у справі особистого інтересу, не перебуває у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого, володіє необхідними для вирішення судово-експертних завдань спеціальними знаннями, уміннями та практичними навичками, має відповідну кваліфікацію, який за дорученням повинен провести дослідження та надати об'єктивний, обґрунтований письмовий висновок для з'ясування обставин

вчинення кримінального правопорушення, та несе встановлену законом відповідальність.

На нашу думку, таке визначення поняття експерта відображає у повному обсязі всі професійні властивості експерта та елементи його процесуального статусу, а саме його права, обов'язки та відповідальність.

Законодавець у ч. 2 ст. 69 КПК України чітко визначає коло осіб, які не можуть бути експертами. До них відносять осіб, що перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого.

Щодо визначення вимог до експерта як учасника кримінального провадження, то варто поділяти їх на загальноправові та процесуальні.

Загальноправові вимоги до експерта передбачені ст. ст. 10-11 Закону України «Про судову експертизу», а саме: 1) наявність необхідних знань для надання висновку з досліджуваних питань; 2) експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку, атестовані та отримали кваліфікацію експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому Законом України «Про судову експертизу»; 3) експерт повинен володіти дієздатністю; 4) експерт не повинен мати не зняту або не погашену судимість, або на нього протягом останнього року не було накладено адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації експерта.

Процесуальні вимоги до особи експерта передбачені нормами КПК України, відповідно до яких не можуть бути експертами: а) особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ч. 2 ст. 69 КПК України); б) особи, які вже проводили ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються у цьому провадженні (ст. 79 КПК України); в) особи, відносно яких існують обставини, що забороняють їх участь у кримінальному провадженні та виступають підставами для їх відводу (ч. 1 ст. 77 КПК України) з тим обмеженням, що їх попередня участь у цьому кримінальному провадженні як експерта не може бути підставою для відводу (ч. 1 ст. 79 КПК України) [9].

Порівнюючи норми КПК України та Закону України «Про судову експертизу» щодо визначення та вимог до експерта можна прийти до висновку, що у вище зазначеному законі дана категорія висвітлена більш детально. Загалом це стосується і норми, в якій висвітлено хто не може бути експертом. У даному випадку законодавець у нормах даного закону доповнює процесуальне законодавство. Так, судовим експертом не може бути: особа, яка визнана в установленому законом порядку недієздатною; особа, яка має не зняту або не погашену судимість; особа, на яку протягом останнього року накладалось адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта.

Разом з цим, в Європейських країнах приділяється більше уваги щодо вимог до експерта. Так, наприклад, у Франції до посади експерта встановлені вікові обмеження – від 30 до 70 років, у Німеччині статусу експерта особа набуває після приведення до присяги судом.

На нашу думку, з метою підвищення рівня професійної грамотності експерта можливо запровадити додаткову вимогу про проходження стажування щодо окремого виду експертної діяльності, наприклад, протягом 1 року.

Необхідно зазначити, що науковцями приділялась увага дослідженню процесуального статусу судового експерта. Так, В. Д. Юрчишин зазначає, що кримінально-процесуальний статус експерта визначається КПК України та Законом України «Про судову експертизу». При цьому, під правовим статусом експерта необхідно розуміти сукупність усіх прав та обов'язків, що передбачені законодавством України та складає методологічну основу для розкриття змісту кримінально-процесуального статусу експерта [12, с. 119].

До того ж правовий статус експерта є міжгалузевим інститутом, що регулюється нормами кримінального процесуального, цивільного процесуального, господарського процесуального та адміністративного процесуального права (ст. 69 КПК України, ст. 143 ЦПК України, ст. 31 ГПК України, ст. 66 КАС України, ст. 273 КУпАП). Його також визначено Законом України «Про судову експертизу» та відомчими нормативно-правовими актами.

Правосуб'єктність експерта як учасника кримінального провадження включає: правоздатність, дієздатність, деліктоздатність.

Правоздатність експерта як учасника кримінального провадження обумовлено відповідністю особи експерта вимогам, що закріплені у Розділі II Закону України «Про судову експертизу», а також внесення його до Державного реєстру атестованих судових експертів.

Дієздатність експерта як учасника кримінального провадження настає з моменту його залучення для проведення експертизи у конкретному кримінальному провадженні.

Деліктоздатність експерта як учасника кримінального провадження передбачена ст. 70 КПК України.

На сьогодні чинним кримінально-процесуальним законодавством визначено права та обов'язки експерта як учасника кримінального провадження, а саме: знайомитися з тими матеріалами кримінального провадження, які стосуються предмета експертного дослідження; якщо для проведення експертного дослідження не вистачає певних додаткових або нових матеріалів, або зразків, заявляти клопотання про надання необхідних матеріалів, зразків, а також учинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; бути присутнім під час здійснення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження (наприклад, огляду місцевості, приміщень, речей і документів, слідчого експерименту, отримання зразків для експертизи); викладати у висновку експертизи виявлені у ході її проведення відомості, що мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання, тобто не обмежуватися предметом дослідження, визначеним у постанові про призначення даної експертизи; ставити необхідні запитання в усній або письмовій формі щодо предмета та об'єктів дослідження особам, які беруть участь у кримінальному провадженні (слідчому, прокурору, підозрюваному, потерпілому й іншим); одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом у слідчі органи або до суду для надання пояснень чи показань у тих випадках, коли проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, залученої як експерт; заявляти клопотання про забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав (погроз, протиправних дій тощо), що передбачені Законом України від 23.12.1993 року «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»; користуватися іншими правами, передбаченими у ст. 13 Закону України «Про судову експертизу»; особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а у разі необхідності – роз'яснити його; прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту; забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта; не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати; заявити самовідвід за наявності визначених законом обставин. При цьому, законодавством передбачено також положення про заборону експерту за власною ініціативою збирати матеріали для проведення призначеної експертизи, він може лише заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків. Але якщо експертові у цьому буде відмовлено, а поданих матеріалів недостатньо для проведення експертизи і вирішення поставлених питань, він може відмовитися від давання висновку, склавши з цього приводу вмотивовану заяву, в якій пояснює причини неможливості надання об'єктивного висновку (ст. 69 КПК України) [13].

Порівнюючи норми КПК України та Закон України «Про судову експертизу», варто зауважити, що права судового експерта частково збігаються, але існують і певні відмінності. Тобто, вище згаданий закон доповнює процесуальне законодавство такими нормами: подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта (п. 4 ст. 13 Закону); проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом (п. 6 ст. 13 Закону).

Разом з цим, чинний КПК України також не передбачає механізму реалізації прав експерта на оскарження, оскільки відсутні будь-які норми, що це регламентують.

З урахуванням зазначеного, на нашу думку, насамперед статтю 69 КПК України необхідно доповнити новим пунктом про право подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права експерта, а у ст. 303 КПК України внести відповідні зміни про право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, якщо ці рішення, дії чи бездіяльність порушують права експерта. А також, у КПК України необхідно визначити механізм реалізації прав експерта на оскарження.

Також невіддільним елементом процесуального статусу експерта є відповідальність за невиконання чи неналежне виконання ним своїх обов'язків.

Відповідальність об'єднує всі інші елементи процесуального статусу експерта та є також одним із важливих засобів забезпечення законності й дисципліни у системі судово-експертної діяльності.

Слід зауважити, що згідно зі ст. 70 КПК України та ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» за невиконання своїх обов'язків експерт може бути притягнутий до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної, матеріальної відповідальності. Такі самі види відповідальності для експерта передбачені й у п. 2.4. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [14].

На думку Н. Ю. Жигалова та А. Н. Хоменка, окрім юридичної відповідальності, експерт несе й морально-етичну відповідальність за якість своєї роботи перед особою, котра призначила судову експертизу, судом, потерпілим, підозрюваним (обвинуваченим), керівником судово-експертної установи, адже за результатами проведеного дослідження експерт зобов'язаний дати висновок, дотримуючись професійної етики та власної совісті [15, с. 128]. Тобто, моральна відповідальність експерта настає за недотримання етичних норм професійної діяльності.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (п. 2.4) зазначає, що за надання свідомо неправдивого висновку, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків, а також за розголошення даних, що стали відомі під час проведення експертизи, експерт несе кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством.

Виходячи зі змісту ст. 70 КПК України, за свідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді експерт несе кримінальну відповідальність, передбачену ст. ст. 384, 385 Кримінального кодексу України. Даний злочин є злочином проти правосуддя. Тобто, можна зробити висновок, що у ст. 70 КПК України прямої вказівки на те, що експерт несе відповідальність за розголошення даних, що стали йому відомі під час проведення експертизи, немає. Кримінальна відповідальність експерта за свідомо неправдивий висновок та відмову виконувати покладені на нього обов'язки є гарантією достовірності висновку експерта й належного виконання ним своїх професійних обов'язків.

Дисциплінарна відповідальність настає у тому випадку, якщо експерт у результаті дослідження приходять до неправильного висновку внаслідок наукової невідповідності, незначного практичного досвіду, некомпетентності, неухважності, неповноти дослідження, спірних наукових положень, помилкового аналізу тощо.

Матеріальна відповідальність застосовується до експерта у разі, коли він своїми діями завдав шкоди об'єкту експертизи під час її проведення.

Щодо адміністративної відповідальності, то вона настає у випадку злісного ухилення від явки до органів досудового розслідування або суду, або ж у виявленні неповаги до суду, що виражається у непокоренні особи розпорядженню головуєчого чи порушенні порядку під час судового засідання [16, с. 133-135].

На підставі вищевикладеного, роль експерта як учасника кримінального провадження важко недооцінити, адже у процесі здійснення своїх обов'язків він забезпечує здійснення повного, обґрунтованого та неупередженого правосуддя, що є одним із завдань кримінального процесу.

Висновки. За результатами проведеного теоретичного аналізу поняття та процесуального статусу експерта як учасника кримінального провадження з урахуванням його правосуб'єктності необхідно зробити висновок, що експерт відіграє допоміжну та провідну роль як учасник, який сприяє здійсненню кримінального провадження. Експертом варто вважати

не зацікавлену у результатах провадження особу, яка не має у справі особистого інтересу, не перебуває у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого, володіє необхідними для вирішення судово-експертних завдань спеціальними знаннями, уміннями та практичними навичками, має відповідну кваліфікацію, який за дорученням повинен провести дослідження та надати об'єктивний, обґрунтований письмовий висновок для з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення, та який несе встановлену законом відповідальність.

Зроблено висновок про необхідність внесення відповідних змін до КПК України, а саме: ст. 69 КПК України доповнити новим пунктом про право подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права експерта; у ст. 303 КПК України внести зміни про право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, якщо ці рішення, дії чи бездіяльність порушують права експерта. Такі зміни дадуть змогу встановити у КПК України механізм реалізації права експерта на оскарження та стануть гарантією захисту його прав.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процес : [підручник] / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 14 квітня 2017 р. (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2017. – 372 с. – (Кодекси України) ISBN 978-966-437-303-3
3. Романюк Б. В. Окремі питання вибору спеціаліста для проведення експертизи на досудовому слідстві / Б. В. Романюк // Право України. – 2003. – № 1. – С. 160-168.
4. Юридична енциклопедія : у 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 2. – С. 744.
5. Українська радянська енциклопедія : у 12 т. / голов. ред. М. П. Бажан та ін. – вид. 2-е. – К. : Голов. ред. Укр. енциклопедії, 1977-1985. – Т. 8: Оленфіни-Поплін. – Київ, 1982. – С. 542.
6. Про затвердження Методики оцінки вартості майна під час приватизації : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 1998 року № 1114. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1114-98-%D0%BF>
7. Про затвердження Положення про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 липня 1997 року № 767. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/767-97-%D0%BF>
8. Кримінальний процес : [підручник] / За заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.
9. Про судову експертизу : Закон України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одиссей, 2013. – 1104 с.
11. Дудич А. В. Вимоги, які пред'являються до особи судового експерта / А. В. Дудич // Наше право. – 2015. – № 1. – С. 96-102.
12. Юрчишин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Юрчишин Віталій Дмитрович ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2006. – 227 с.
13. Використання спеціальних знань відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України : Роз'яснення від 18.02.2013 року // Міністерство юстиції України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0003323-13>.
14. Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Інструкція, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 р. – № 53/5 З. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
15. Жигалов Н. Ю. Ответственность в профессиональной деятельности судебного эксперта / Н. Ю. Жигалов, А. Н. Хоменко // Вестник Томского государственного университета. – 2011. – № 343. – С. 128-130.
16. Дудич А. В. Відповідальність експерта у кримінальному провадженні України / А. В. Дудич. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – № 30. – С. 132–136.

